

CHAPTER «SOCIOLOGICAL SCIENCES»

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL STATE OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF FORMING SOCIO-EMOTIONAL SKILLS OF STUDENT YOUTH

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНOSTІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Leila Hasanova¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-531-0-17>

Abstract. The section presents the results of a study aimed at substantiating the necessity and relevance of introducing Social and Emotional Learning (SEL) and its reimagined and expanded version – Social, Emotional, and Ethical Learning (SEE Learning) – into the Ukrainian education system. These approaches are highlighted as effective practices for developing students' soft (social and emotional) skills in the context of new challenges in education and the implementation of a competency-based approach. The study focuses on the formation of social-emotional skills in student youth, highlighting its importance for comprehensive personal and social development. *The research subject* encompasses the development and enhancement of social-emotional learning (SEL) competencies within the educational environment. To achieve the research objectives, a complex *methodology* combining theoretical and empirical approaches was applied. Theoretical methods included the analysis of sociological, psychological, and pedagogical literature, classification, comparison, and generalization for clarifying the core concepts of the research. Furthermore, classification and systematization of theoretical material were employed to identify the distinctive features of forming social-emotional skills in students.

¹ PhD Student of the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

The primary *goal* of the study was to substantiate organizational and content-based conditions necessary for fostering social-emotional skills in student youth and to develop recommendations for the practical integration of SEL elements into educational programs. *The research findings* highlight the social and psychological factors that contribute to the effective development of social-emotional competencies, providing a structured framework for their practical implementation. *The study concludes* that incorporating social-emotional learning into educational curricula not only supports academic achievement, but also significantly enhances the personal and social well-being of students. The identified competencies, including teamwork, empathy, emotional regulation, and responsible decision-making, are essential for navigating the complexities of modern society. *Practical significance* of the research lies in the development of recommendations for integrating elements of social-emotional learning (SEL) into educational programs. Specifically, the study provides clear guidelines for educators and social workers on how to incorporate SEL into the learning process, which will contribute to improving the quality of education, developing students' emotional intelligence, and enhancing their social adaptation. The implementation of the proposed conditions and models will increase the effectiveness of forming social-emotional skills among student youth, positively influencing their academic achievements and personal growth. *The novelty* of the research consists of the following: the sociopsychological conditions for the formation of social-emotional skills in student youth are substantiated for the first time; a structural-functional model for the development of social-emotional skills in student youth is developed; the content, structure, dimensions, and levels of the formation of social-emotional skills in student youth are clarified; an interdisciplinary approach to the formation of social-emotional skills in student youth is analyzed. This work offers valuable insights into the theoretical understanding and practical application of SEL, advocating for its systematic integration into educational practices for the development of a well-rounded and emotionally intelligent future generation.

1. Вступ

В умовах сучасних викликів, зокрема довготривалі карантинні обмеження через COVID-19, військової агресії на території України

та в подальшому післявоєнної відбудови сучасна освіта потребує трансформаційних змін, тому впровадження соціально-емоційного навчання (СЕН) набуває особливої актуальності. Українська освітня система, яка довгий час базувалася суто на академічному підході, потребує зміщення акценту до формування компетентностей, включно з м'якими навичками, що мають критичне значення для розвитку учнівської молоді.

Також, опираючись, що у ХХІ столітті відбувається перехід суспільства до неоіндустріального розвитку та інформатизація всіх сфер життя створює нові освітні виклики. Педагогічна спільнота прагне розробити освітню парадигму, яка відповідатиме сучасним вимогам, підтримуватиме сталий розвиток людства й зберігатиме гуманістичні цінності. Важливим компонентом цього підходу є соціально-емоційне навчання (СЕН), яке сприяє формуванню комунікативних навичок, розвитку емпатії та критичного мислення, створюючи умови для безпечного освітнього середовища та покращення психоемоційного стану здобувачів освіти [10, с. 91-92].

Відповідно актуальність соціально-емоційних навичок учнів відображена у законодавчих актах та державних стандартах освіти, таких як Закон України «Про освіту» (2017), Закон «Про загальну середню освіту» (2019), а також нові державні стандарти початкової та базової середньої освіти. Ці нормативні документи визначають компетентнісний підхід як основу навчального процесу, що передбачає формування наскрізних умінь і соціально-емоційних навичок.

Реформа «Нова українська школа» акцентує на переході від «школи знань» до «школи компетентностей», де важливими результатами навчання є саме м'які навички, а саме: емпатія, співпереживання, вміння працювати в команді, відповідальне прийняття рішень, приймання всього різноманітного і тд.. Вони формуються, зокрема, за допомогою інструментів соціально-емоційного навчання, а його розширена версія – соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) – пропонує цілісний підхід до розвитку не лише емоційної компетентності, а й морально-етичних орієнтирів [4, с. 43-44].

Метою є представлення результатів науково-теоретичного дослідження та обґрунтування організаційних та змістових умов формування соціально-емоційних навичок учнівської молоді та розробка

рекомендацій для практичної інтеграції елементів соціально-емоційного навчання (СЕН) в освітні програми. *Завдання дослідження:*

1) аналіз соціальних та психологічних чинників, які сприяють ефективному формуванню соціально-емоційних компетентностей; 2) визначення організаційних умов і педагогічних підходів для інтеграції СЕН у навчальні програми; 3) аналіз структурно-функціональної моделі формування соціально-емоційних навичок учнів; 4) надання практичних рекомендацій для освітян та соціальних працівників щодо впровадження СЕН у навчальний процес.

Реалізація поставлених завдань зумовила необхідність використання низки теоретичних *методів дослідження*, зокрема: аналізу соціологічної, психологічної та педагогічної літератури для уточнення основних концептів дослідження; класифікації, порівняння та узагальнення з метою систематизації інформації про особливості формування соціально-емоційних навичок учнівської молоді; систематизації та структуризації теоретичного матеріалу для визначення специфічних чинників і педагогічних підходів до розвитку соціально-емоційних компетентностей.

Дослідження, представлене в розділі монографії, є апробацією першого розділу дисертаційного дослідження. Воно спрямоване на поглиблене розуміння механізмів формування безпечного освітнього середовища через соціально-емоційне навчання (СЕН) та його розширену версію – соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН). У межах дослідження розроблено науково обґрунтовані підходи до створення умов для соціально-психологічної підтримки дітей, формування в них навичок стійкості та адаптації. Продемонстровано актуальність впровадження СЕН і СЕЕН як ефективної відповіді на сучасні виклики освіти, що забезпечує розвиток необхідних компетентностей учнів відповідно до потреб сучасного суспільства та європейських освітніх тенденцій.

2. Аналіз стану дослідженості наукової проблеми

Аналіз дослідженості проблеми соціально-емоційного навчання (СЕН) та його впливу на розвиток учнівства є важливим компонентом сучасної освітньої практики. Ідея емоційного інтелекту, запропонована Даніелем Гоулменом у книзі «Емоційний інтелект» (1995),

стала ключовою в розумінні важливості емоційної грамотності для успішного соціального та особистісного розвитку людини. Гоулмен наголошує на необхідності вміння розрізняти та керувати власними емоціями, а також на важливості розвитку співчуття та емпатії для підтримки гармонійних взаємин у суспільстві.

Цей підхід до розвитку емоційного інтелекту з часом став основою для формування концепції соціально-емоційного навчання (СЕН), що набуло популярності в освітніх установах по всьому світу. Водночас сучасні наукові дослідження, що спираються на результати нейропсихології та соціальної психології, наголошують на значенні соціально-емоційних навичок для ефективного функціонування індивіда в сучасному суспільстві.

Далай-лама XIV також зробив вагомий внесок у розвиток соціально-емоційного навчання (СЕН), підкреслюючи важливість співчуття та етичного розвитку як основи гармонійного суспільства. Його концепція навчання серця, що охоплює елементи співпереживання, доброти та відповідальності, стала ключовою для інтеграції етичних аспектів у СЕН. Для досягнення цього необхідно сприяти формуванню в учнів внутрішнього «етичного компаса», основою якого є співчуття, яке стане орієнтиром на все життя. Співпрацюючи з різними науковими установами, зокрема з Університетом Еморі, він підтримує ініціативи, спрямовані на розробку навчальних програм, що включають емоційні та етичні навички, необхідні для розвитку майбутніх поколінь у глобалізованому світі [3, с. 6].

У контексті української освіти, питання впровадження СЕН, зокрема його розширеної версії – соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), набуває особливої актуальності на фоні нових освітніх викликів. Зокрема, такі зміни, як реформа «Нова українська школа» (НУШ), покликані сприяти формуванню навичок, які відповідають вимогам ХХІ століття, зокрема емоційної та соціальної компетентності, необхідної для ефективного функціонування в глобалізованому світі.

Проблему підтримки соціально-емоційного навчання (СЕН) та обґрунтування його впливу і цінностей висвітлено у працях таких авторів, як Б. Озава-де Сільва, Д. Гоулмен, Дж. Дурлак, Дж. Махон, Далай-лама XIV, Р. Вайсберг та інші. Окремо слід відзначити роботи С. Довбенко, Н. Лавриченко, Т. Скорик, О. Цюняк та інших, які ана-

лізують розвиток соціального та емоційного інтелекту як важливий аспект сучасної освіти [8, с. 74]. Доцільно здійснити аналіз праць українських дослідників, зокрема соціально-емоційних та м'яких навичок *soft skills*: І. Гарбузюк, Л. Гриневич, О. Елькін, К. Коваль, Н. Коляда, О. Кравченко, О. Масалітіна, С. Наход, О. Рассказова, Н. Швадчак та ін.

Одна з засновниць та дослідниць соціально-емоційного навчання, Брендан Озава-де-Сільва, провела аналіз впровадження цього компоненту навчального процесу та виявила, що СЕН сприяє зниженню антисоціальної поведінки на 10%, в той час як просоціальна поведінка зросла на аналогічний відсоток. Крім того, академічні досягнення учнів збільшились на 11%, що дозволяє позитивно оцінити інтеграцію СЕН у навчальний процес [3].

Загалом філософія соціально-емоційного навчання почала формуватися з 1990-х років, підґрунтям якої стали праці Данієла Гоулмана про емоційний інтелект та погляди Далай-лами XIV щодо етики миру, духовності, моральності, співпереживання та порозуміння. Опираючись на ідеї та праці Гоулмана та Далай-лами XIV науковці Університету Еморі створили та апробували інноваційну навчальну програму для дітей дошкільного та шкільного віку, розширивши її етичну сторону, відповідно програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) сформувалася понад 20 років тому [4, с. 44].

Далай-лама XIV у своїй роботі про важливість радості в житті людини зазначає, що освіта – це ключовий механізм для розвитку моральних цінностей та соціально-емоційних навичок. Він наголошує на тому, що остаточною метою освіти має бути навчання дітей жити в гармонії з собою та світом, вміти відчувати та проявляти любов і щастя. Основною тезою є твердження, що джерело щастя знаходиться не в технологіях, грошах чи владі, а всередині самої людини. Такий підхід прямо пов'язаний з компетентностями соціально-емоційного навчання (СЕН), які сприяють формуванню м'яких навичок та забезпечують освітян ефективними інструментами для розвитку емоційного інтелекту.

Д. Гоулман об'єднує ідеї про важливість емоційного інтелекту у своїй книзі «Емоційний інтелект», опублікованій у 1995 році. Спираючись на ранні дослідження Джона Маєра та Пітера Саловея, які вперше

ввели поняття емоційного інтелекту у 1990 році, Гоулман стверджує, що традиційна освіта, зосереджена виключно на розвиткові академічних знань, не здатна підготувати дитину до життєвих викликів. Рівень IQ, за його переконанням, не є визначальним фактором успіху чи щастя. Натомість розвиток емоційної грамотності – здатності усвідомлювати, розуміти власні емоції та емоції оточуючих – дозволяє учням ефективніше засвоювати навчальний матеріал, працювати у команді та критично аналізувати інформацію [4, с. 44].

Праця Далай-лами XIV «Сила добра: Далай-лама про те, як зробити світ кращим» підкреслює важливість впровадження базових людських цінностей у навчальний процес. Співпереживання є ключовим елементом цієї концепції, а «навчання серця» розглядається як невід’ємна складова освіти. Університет Еморі активно впроваджує ці ідеї через розробку програми СЕЕН, яка базується на соціально-емоційних навичках та спрямована на підтримку добробуту учнів [3, с. 6].

Варто зазначити вклад праці «Всесвітньому звіті про щастя» Р. Леярд в якій актор підкреслює важливість розвитку світської етики як основи перебудови освітніх систем. Він пропонує створення етичних норм, які б поєднували найкращі цінності різних релігій, але залишалися зрозумілими та прийнятними для тих, хто не сповідує жодних релігійних переконань. Виходячи з цих ідей, у програму соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), що розробляється Університетом Еморі, включено компоненти уваги, емпатії, етичного мислення, системного підходу та стійкості, які сприяють етичній залученості учнів до глобальних процесів.

Також ключові принципи програми СЕЕН опираються на ідеї Далай-лами XIV, викладені у його працях «Більше ніж релігія: Етика для нового тисячоліття» та «Потрійний фокус: Новий підхід до освіти», яку він написав спільно з Д. Гоулманом та П. Сенге. Ці підходи сприяють комплексному розвитку особистості учня, формуючи його здатність до критичного мислення, емпатії та стійкості в умовах сучасного суспільства [4, с. 45].

Останні роки окрім визначення та цілі соціально-емоційного навчання науковці працюють над основними компетенціями СЕН, які доповнюють працю попередників. Такі дослідники як, Р. Вайсберг, Т. Гуллотте, Дж. Дурлак, К. Домітровіч, К. Колін, визначили п’ять

ключових компетентностей, які є основою соціально-емоційного навчання (СЕН):

1. Самосвідомість: здатність розпізнавати власні емоції, розуміти їх вплив на поведінку та оцінювати власні сильні сторони й обмеження.

2. Самокерування: уміння ефективно регулювати емоції, контролювати власну поведінку та ставити і досягати цілей.

3. Відповідальне прийняття рішень: здатність об'єктивно оцінювати ситуації та обирати етична та конструктивна шляхи розв'язання проблем.

4. Соціальна свідомість: розуміння перспектив і потреб інших людей, емпатія та повага до різноманітності.

5. Навички встановлення та підтримки взаємин: здатність будувати та підтримувати здорові міжособистісні стосунки через ефективне спілкування та співпрацю.

Ці компетентності взаємодоповнюють одна одну, формуючи основу для успішної адаптації до соціальних і професійних викликів. Програми СЕН спрямовані на розвиток цих навичок, забезпечуючи учнів і студентів інструментами для досягнення особистих і професійних цілей, а також побудови здорових міжособистісних відносин.

Методологія СЕН часто розглядається як «відсутній елемент» освіти, оскільки сприяє не лише академічним досягненням, а й комплексному розвитку особистості, формуючи компетентності, необхідні для успішного життя та активної участі у громаді [10, с. 92-93].

Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), яка базується на принципах СЕН активно впроваджується в освітні системи багатьох країн світу. У 2002 році UNESCO оголосила про необхідність глобального поширення цієї концепції, надіславши перелік із десяти ключових принципів СЕЕН міністерствам освіти у 140 країнах. На сьогодні принципи СЕЕН охоплюють 144 країни на шести континентах. Більше ніж 250 000 педагогів залучені до викладання програм, які доступні на 22 мовах і охоплюють понад 6 мільйонів учнів [12]. Ця глобальна ініціатива спрямована на розвиток емоційного інтелекту, етичної свідомості та соціальної компетентності у здобувачів освіти, формуючи навички, необхідні для ефективної міжособистісної взаємодії та конструктивного вирішення життєвих викликів.

Варто зазначити, що Україна у 2023 році вперше була включена до списку країн, які прийняли участь у міжнародному дослідженні соціально-емоційних навичок (ДоСЕН), оскільки досвід українського вчителства та освіти загалом заслуговує на увагу з боку інших країн світу. Отже, Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023), проведене Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у співпраці з ГО «ЕдКемп Україна» та Державною службою якості освіти України, виявило низку важливих результатів щодо українського учнівства.

Наприклад українські учні та учениці продемонстрували один із найвищих у світі показників стійкості, а саме 12%. Також дослідження показало, що українське учнівство краще піклується про своє здоров'я: рідше пропускає сніданки, частіше займається фізичними вправами, споживає більше фруктів та овочів, має кращий сон та найнижчий рівень навчальної тривожності. Але варто зазначити, що соціально-емоційні навички більш розвинені у 10-річних учнів та учениць порівняно з 15-річними. Оскільки старшокласники мають нижчі показники мотивації досягати, довіри, оптимізму, енергійності та впевненості в собі. Натомість молодші учні менш схильні до співпереживання, толерантності, відповідальності, креативності та допитливості.

Результати дослідження довели, що сформовані соціально-емоційні навички сприяють кращим академічним результатам, підвищують амбіції щодо здобуття вищої освіти, професійної діяльності та зайняття керівних посад у майбутньому. Загалом, результати ДоСЕН-2023 підкреслюють важливість розвитку соціально-емоційних навичок для забезпечення успішного навчання та добробут українського учнівства [5].

Вагомий внесок у впровадженні та формуванні соціально-емоційного навчання в Україні відіграє ГО «ЕдКемп Україна», яка працює над впровадженням соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), яке є частиною глобальної освіти. СЕЕН спрямована на розвиток в учнів критичного мислення, навичок комунікації та лідерських вмінь, відповідальність за прийняття рішень, керування власними емоціями та розуміння емоцій інших людей, розвиток співпереживання та активної життєвої позиції. Саме ці компетенції є базовими у розумінні соціально-емоційних навичок [11].

Варто зазначити, що саме «ЕдКемп Україна» у кооперації з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Державною службою якості освіти України виступила національним центром у проведенні дослідження ДоСЕН-2023. Це перше у світі масштабне опитування, яке вимірює рівень сформованості 17 соціально-емоційних навичок у 10- та 15-річних учнів. Дослідження охопило близько 230 шкіл з усієї України, за винятком тимчасово окупованих територій та зон активних бойових дій [5].

Також ГО «ЕдКемп Україна» розробляє та поширює інформаційні ресурси, присвячені соціально-емоційному навчанню. Зокрема, вони публікують статті, відеоматеріали та методичні рекомендації для педагогів, які допомагають інтегрувати СЕЕН у навчальний процес. Ці матеріали сприяють підвищенню обізнаності про важливість м'яких навичок та надають практичні поради щодо їх розвитку [11].

Проблема соціально-емоційних навичок наразі активно вивчається науковцями та науковицями всього світу, оскільки їх розвиток та формування позитивно впливатиме на успішність навчання, психологічну безпеку, соціальну адаптацію та майбутню професійну реалізацію особистості.

Дослідження показують, що високий рівень соціально-емоційних навичок впливають на:

- Академічні досягнення – учні з розвиненими навичками емпатії, саморегуляції, емпатії та відповідальності демонструють вищі результати у навчанні, оскільки зосереджено навчаються, а не намагаються покращити свій вплив у колективі іншими, деструктивними діями.

- Зниження рівня стресу та тривожності – навички емоційного контролю допомагають краще справлятися з навчальними та життєвими викликами.

- Формуванню здорових міжособистісних відносин – здатність розуміти та поважати емоції інших сприяє побудові гармонійних взаємин у родині, школі та суспільстві.

- Підвищенню рівня мотивації та лідерських якостей – учні, які мають розвинені соціально-емоційні навички, частіше проявляють ініціативу, відповідальність та впевненість у собі.

Зважаючи на ці аспекти, інтеграція соціально-емоційного навчання в освітні програми є важливим кроком для розвитку особистості, суспільства та економіки загалом.

3. Сутність, зміст, виміри та рівні соціально-емоційних навичок

Соціально-емоційне навчання (СЕН) – це частина глобальної освіти, яка почала впроваджуватися починаючи з 1990-х років. Social and Emotional Learning (SEL) базується на провідних наукових результатах та допомагає учнівству досягати успіху в освітньому, особистому, а далі й кар'єрному житті, виховуючи та формуючи них необхідних навичок XXI століття [11].

Враховуючи праці Данієла Гоулмена про емоційний інтелект було сформовано п'ять груп компетенцій соціально-емоційного навчання, а саме (див. рис. 1):



Рис. 1. П'ять груп компетенцій СЕН

- самоусвідомлення (Self-Awareness), що передбачає розуміння власних емоцій, думок та наслідків поведінки. Формування особистих цілей та цінностей життя та розвиток самоцінності й впевненості в собі;
- саморегуляція (Self-Management), тобто управління емоціями та поведінкою, контроль імпульсивних дій, формування дисципліни та мотивації;

– соціальна обізнаність (Social Awareness), а саме розвиток емпатії, розуміння потреб та емоцій іншої людини, вміння будувати позитивні стосунки;

– навички взаємодії (Relationship Skills) – формування продуктивної взаємодії з соціумом, вміння ефективно будувати комунікацію, включати активне слухання, працювати в команді, поважати почуття іншої людини;

– відповідальне прийняття рішень (Responsible Decision-Making), а саме здатність приймати етичні та конструктивні рішення, відповідати за прийняті рішення та власну поведінку, аналізувати ситуації та розв'язувати проблеми у соціальному контексті [1].

Інноваційні рішення соціально-емоційного навчання стали фундаментом для створення програми соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), хоча структура СЕЕН, враховуючи новаторські підходи розробників СЕН, додала нові компоненти. Розробники СЕЕН також керувалися працями Данієла Гоулмена і Пітера Сенге, а саме «Потрійний фокус: Новий підхід до освіти» (The Triple Focus: A New Approach to Education).

Одна з основних компонентів новаторської ідеї СЕЕН є розвиток уваги, оскільки на думку авторів СЕЕН увага є ключовим механізмом засвоєння учнями та ученицями будь-яких знань, враховуючи й соціально-емоційне навчання.

Другою новаторською ідеєю стало впровадження в програму етичного компонента. Слід зазначити, що програма розрахована для впровадження в будь-яку систему освіти, незалежно від релігійного, культурного, соціального статусу. Соціально-емоційне та етичне навчання допомагає дітям усвідомити цінність доброти й емпатії, розвиваючи навички турботи про себе та оточення. Наукові дослідження все більше підтверджують, що співчуття та підтримка не лише приносять користь тим, хто їх отримує, але й позитивно впливають на фізичне, емоційне здоров'я та загальний добробут тих, хто їх проявляє.

Третя ідея полягає у включенні підходів, що сприяють розвитку навичок саморегуляції та проведенню рефлексивних практик. Вона базується на сучасних дослідженнях емоційно-психологічного травматичного досвіду та ефективних методах його подолання, що робить цю

ідею актуальною для нашого суспільства. Програма передбачає адаптацію до різних груп дітей, незалежно від того, чи зазнали вони емоційних травм. Оскільки кожна людина по-різному сприймає безпеку та загрозу, важливо забезпечити всім учасникам навчального процесу знання про нервову систему, методи зниження стресу через тілесні практики та розвиток «психологічної грамотності». Ці підходи допомагають унормувувати рівень активності, зменшувати напруження та створювати оптимальні умови для навчання.

І наостанок СЕЕН покликана формувати системне мислення та усвідомлення взаємозалежності. В сучасному світі недостатньо знань і розуміння пов'язаності один від одного, тому програма сприяє формування особистої відповідальності не лише за себе, а й за суспільство загалом, розуміючи особистий вклад в розвиток соціального середовища. Системний підхід, який передбачає усвідомлення того, що ми є частинами взаємопов'язаних систем, що впливають на наше життя, є наступним важливим кроком для програм, орієнтованих на допомогу дітям у розвитку навичок піклування про себе та інших [3, с. 26-28].

Таким чином, соціально-емоційне та етичне навчання сприяє не лише підвищенню емоційної усвідомленості, а й формуванню довготривалої стійкості на особистісному та соціальному рівнях, що є важливим чинником гармонійного розвитку особистості. Також СЕЕН впливає на добробут усіх членів суспільства не зважаючи на релігійні, культурні, політичні, соціальні відмінності та вибори. Завдання СЕЕН створити здорове та відповідальне суспільства, яке дбає про особисте, соціальне та системний добробут.

Вивчаючи соціально-емоційне та етичне навчання варто розглянути рівні та виміри програми, які базують на доказових результатах соціально-емоційного навчання запропоновані авторами Д. Гоулменом і П. Сенге в книжці «Потрійний фокус»: увага до себе, увага до інших і увага до взаємозалежності та систем». Модель СЕЕН передбачає, що учнівство має освоїти три виміри, а саме: усвідомлення, співпереживання, залученість. Кожен із вимірів можна вивчати та розглядати на трьох рівнях: особистісний, соціальний, системний (див. рис. 2) [3, с. 29-30].

Рівні та виміри СЕЕН

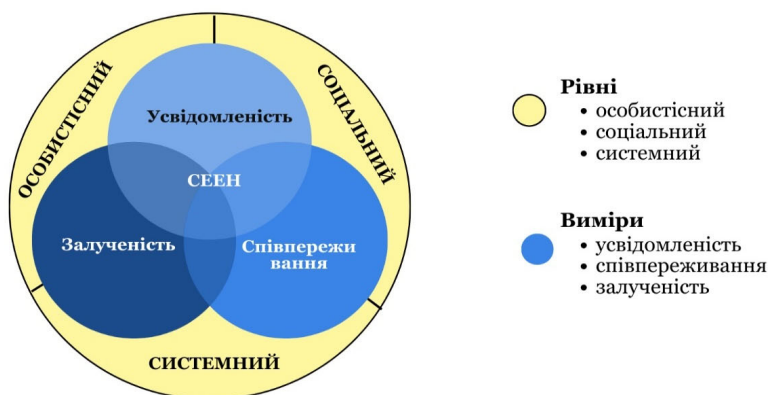


Рис. 2. Рівні та виміри СЕЕН

Три виміри та три рівні взаємопов'язані між собою, наприклад для розв'язання проблеми спочатку потрібно її усвідомити, після чого варто мотивувати співпереживання методом включення емоцій і третім кроком стає розв'язування проблеми методом дії. Відповідно три кроки до розв'язання проблеми варто розглядати з трьох рівнів, спочатку навчаємося цього самостійно, потім навчаємося це робити в групі, після чого впливаємо на систему загалом.

Три виміри та три рівні можна представити у вигляді матриці (див. рис. 3). Оскільки кожен вимір розглядається на окремому рівні, ми отримуємо дев'ять складників. Для кращого розуміння кожне з цих складників має свою власну назву.

Матриця соціально-емоційного та етичного навчання є масштабним підходом до розвитку ключових компетентностей особистості, які сприяють формуванню емоційної інтелігентності, етики взаємодії та відповідальності на локальному та глобальному рівнях. Вона включає дев'ять основних компонентів, кожен з яких спрямований на глибоке усвідомлення як себе, так і інших, що є важливим для розвитку здорових, гармонійних взаємин у суспільстві:

1. Увага і самоусвідомленість (усвідомленість на особистісному рівні) здатність спостерігати за своїми емоціями та реакціями, розу-

міти свої внутрішні переживання і їх вплив на поведінку. Це є основою для особистісного розвитку та емоційного саморегулювання.

2. Співпереживання собі (співпереживання на особистісному рівні) – вміння проявляти доброту до себе, приймати свої слабкі сторони, розуміти свою значущість незалежно від труднощів та бар'єрів.

3. Саморегуляція (залученість на особистісному рівні) – здатність контролювати свої емоції та поведінку, зберігаючи спокій в стресових ситуаціях, а також адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні зміни.

4. Міжособистісна усвідомленість (усвідомленість на соціальному рівні) – розуміння емоцій та почуттів іншої людини, вміння прислухатися до думки соціального середовища.

5. Співпереживання іншим (співпереживання на соціальному рівні) – здатність розуміти та переживати емоції інших людей, що сприяє формуванню емпатії, співчуття та підтримки в соціальних взаємодіях.

6. Навички побудови взаємин (залученість на соціальному рівні) – бути активним учасником соціальної взаємодії, підтримувати, мотивувати, ефективно комунікувати, працювати в команді та інше.

7. Поцінювання взаємозалежності (усвідомлення на системному рівні) – розуміння того, що всі ми є частинами глобальної взаємопов'язаної спільноти, і що наші дії мають вплив на інших людей, суспільство і навколишнє середовище.

8. Визначення спільності з людством (співпереживання на системному рівні) – розуміння та приймання того, що кожен член суспільства має право на повагу, відчуття єдності не залежно від його релігійних чи культурних пріоритетів, повага до різноманітності у світі.

9. Залученість до локальної та світової спільноти (залученість на системному рівні) – активна участь у соціальних процесах, намагання впливати на покращення ситуацій у своїй громаді та у світі в цілому через соціальну відповідальність, участь у волонтерських проєктах, політичному та економічному житті [1].

Матриця соціально-емоційного та етичного навчання забезпечує всебічний підхід до розвитку особистості, що охоплює як внутрішню гармонію, так і активну взаємодію з іншими людьми та глобальними викликами, сприяючи формуванню відповідальних, етичних громадян та лідерів.

МАТРИЦЯ СЕЕН

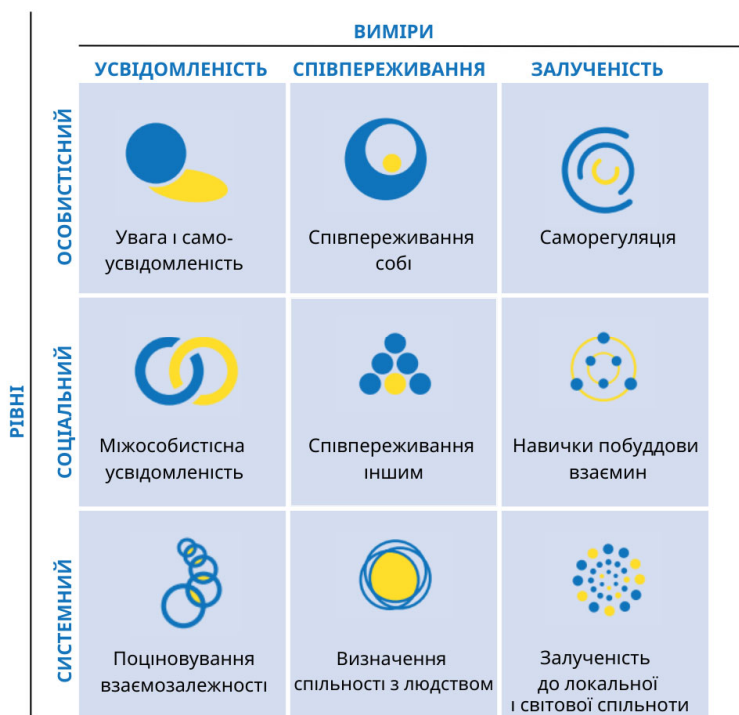


Рис. 3. Матриця СЕЕН

Отже, формування соціально-емоційних навичок є важливим процесом розвитку особистості, який відбувається протягом усього життя і містить не лише розвиток емоційної інтелігентності, а й здатність до ефективної взаємодії з оточенням, розуміння себе і соціальних норм. Першочерговим аспектом цього процесу є розпізнавання та управління емоціями, а також здатність до емпатії, яка дозволяє людині зрозуміти емоційний стан інших. Ці навички створюють основу для здорових і ефективних стосунків в особистому, навчальному та професійному середовищі.

4. Міждисциплінарний підхід у дослідженні соціально-емоційного навчання

У сучасних умовах розвитку освіти соціально-емоційні навички стають невіддільною частиною формування компетентної особистості, здатної до саморозвитку, ефективної взаємодії та адаптації до соціальних викликів. Усвідомлення власних емоцій, саморегуляція, емпатія та навички конструктивної комунікації є ключовими елементами, що сприяють гармонійному розвитку учнівської молоді та її успішній інтеграції в суспільство.

Дослідження соціально-емоційних навичок вимагає системного підходу, який охоплює різні рівні їхнього формування та функціонування. Важливо не лише розглядати ці навички фокусуючись на індивідуальний розвиток, а й аналізувати їх у контексті освітніх, соціальних та психологічних аспектів. Саме тому необхідним є комплексний аналіз сутності, рівнів та механізмів розвитку соціально-емоційних навичок, що дозволяє глибше зрозуміти особливості їх формування та застосування в освітньому процесі.

Таким чином, дослідження соціально-емоційних навичок на різних рівнях та їхній вплив на становлення особистості сприяє вдосконаленню освітніх підходів, створенню сприятливого середовища для розвитку учнів та підвищенню ефективності навчального процесу. Міждисциплінарний підхід передбачає залучення знань із різних наукових сфер для комплексного аналізу розвитку соціально-емоційних навичок.

Найперше соціально-емоційні навички почали вивчати в теологічних та етичних науках, оскільки значний внесок у розробку концепції СЕН зробив Далай-лама XIV, який у 1998 році започаткував співпрацю з Університетом Еморі, наголошуючи на формуванні етичних та соціальних навичок у молоді [3, с. 7]. Теологія та етика досліджує моральні аспекти соціально-емоційної взаємодії, ціннісні основи поведінки та духовні складники соціальної відповідальності. Варто зазначити, що СЕН актуальне в різних країнах світу, незалежно від релігійного сповідання та культурного спрямування.

Відповідно, соціально-емоційні навички розглядаються та вивчаються в *культуралогічних науках* аналізуючи вплив культури на формування особистості, її емоційного стану та особливості формування

соціальних норм. Варто зазначити, що дослідники вивчають, як індивідуалістичні та колективістські культури впливають на сприйняття та вираження емоцій, міжкультурну взаємодію. Наприклад, у колективістських суспільствах задоволеність життям часто оцінюється на основі балансу між особистими емоціями та соціальними нормами, тоді як в індивідуалістичних культурах акцент робиться на особистих емоційних переживаннях [6].

Психологічні науки відіграють ключову роль у дослідженні СЕН, наголошуючи на розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та емпатії. Значний внесок у цю сферу зробив Деніел Гоулман, чия книга «Емоційний інтелект» стала основою для розуміння того, як емоційна саморегуляція та емпатія впливають на успіхи в особистому житті та професійній діяльності. Гоулман наголошує на важливості емоційного інтелекту в навчальному процесі, а його ідеї лягли в основу методології соціально-емоційного навчання, що активно інтегрується у школи та освітні системи. Дослідження психологів підтверджують позитивний вплив СЕН на стресостійкість, розвиток міжособистісних відносин та академічні успіхи. Зокрема, когнітивно-біхевіоральний підхід сприяє формуванню навичок конструктивного управління емоціями та розв'язання конфліктів, а клієнт-центрований підхід Карла Роджерса забезпечує ефективне застосування СЕН у терапевтичній та консультативній роботі психологів і соціальних працівників [1].

Оскільки *педагогіка* вивчає ключові аспекти методології формування в учнів соціально-емоційних навичок, відповідно саме ця наука допомагає включити соціально-емоційне та етичне навчання в освітні заклади. Університетом Еморі була запропонована модель СЕЕН, яка сприяє розвитку в учнів та учениць усвідомлення, співпереживання та залученість на трьох рівнях – особистісний, соціальний, системний. Вивчаючи СЕЕН можемо зробити висновок, що ця програма спрямована на формування емпатії, морального мислення, співчуття, а педагогічні дослідження підтверджують, що впровадження СЕЕН сприяє створенню гармонійного освітнього середовища. Відповідно до концепції СЕЕН, розвиток соціально-емоційних навичок реалізується через чотири ключові навчальні траскторії (див. рис. 4).

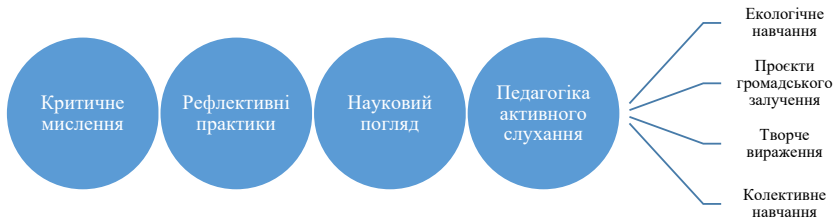


Рис. 4. Ключові навчальні траскторії СЕЕН

Педагогічна модель, що включає соціально-емоційне навчання, передбачає поетапний процес переходу від теоретичного засвоєння знань до їх критичного осмислення та практичного застосування. Спочатку учні отримують фундаментальні теоретичні знання, які закріплюються через спеціально розроблені вправи та активності. Наступним етапом є інтеграція отриманих знань через особистий досвід, що сприяє глибшому розумінню їхньої значущості. Завершальним етапом є критичне осмислення й практичне втілення соціально-емоційних навичок, що формує їхню сталість у повсякденному житті та професійній діяльності [3, с. 18-19].

Аналіз ролі соціального середовища у формуванні емоційної стійкості, навичок взаємодії та медіації здійснює *соціальна робота*, відповідно ця наука також вивчає СЕН. Також соціальна робота досліджує процеси соціальної адаптації, підтримки вразливих груп населення та розвитку міжособистісних навичок через призму соціально-емоційного навчання. У сфері соціальної роботи СЕН використовується для розробки стратегій емоційної підтримки, підвищення стресостійкості та формування навичок ефективної комунікації. Особливий акцент робиться на розвитку професійних soft skills, які є необхідними для соціальних працівників: вміння працювати в команді, вирішувати конфлікти, проявляти емпатію, лідерські здібності та гнучкість у прийнятті рішень. Завдяки цьому соціальна робота сприяє не лише особистісному розвитку спеціалістів, а й формуванню більш гармонійного суспільства загалом [6, с. 45].

Нейронаука досліджує біологічні основи соціально-емоційного навчання, механізми роботи мозку у процесах емоційного сприйняття, саморегуляції та розвитку емпатії. Внесок нейронауки у розвиток СЕН

полягає у вивченні того, як нейронні зв'язки, пластичність мозку та функціонування лімбічної системи впливають на навчання та соціальну поведінку. Дослідження підтверджують, що соціально-емоційне навчання сприяє розвитку префронтальної кори, яка відповідає за контроль емоцій, прийняття рішень і когнітивну гнучкість. Важливим аспектом є також роль дзеркальних нейронів, які відіграють ключову роль у формуванні емпатії та соціального розуміння. Інтеграція нейронаукових знань в освітній процес дозволяє розробляти ефективні методи навчання, що базуються на природних механізмах мозкової діяльності [9].

Соціологічні науки аналізують вплив соціальних структур, інститутів та груп на соціально-емоційний розвиток особистості. Відповідно СЕН відіграє важливу роль у сучасних соціологічних дослідженнях, оскільки впливає на формування соціальної поведінки, громадянської свідомості та соціальної згуртованості. Як показують дослідження, інтеграція СЕН в освітній процес сприяє розвитку емоційного інтелекту, що, своєю чергою, позитивно корелює зі зниженням рівня агресії, підвищенням рівня довіри у суспільстві та зміцненням демократичних цінностей. У межах соціології освіти аналізуються наслідки впровадження СЕН у реформу «Нова українська школа», зокрема його вплив на рівень соціальної мобільності, академічну успішність і готовність учнів до активної участі у суспільному житті. Здійснення емпіричних досліджень, таких як масштабне опитування ДоСЕН-2023, дозволяє виявити рівень розвитку соціально-емоційних компетенцій серед учнівської молоді та їхній вплив на професійну й особистісну самореалізацію. Отже, соціологічний аналіз СЕН відкриває нові перспективи для розуміння механізмів соціалізації, адаптації та інтеграції особистості у сучасному суспільстві [4].

Дослідження СЕН у професійній діяльності, розвитку лідерських якостей, вміння працювати в команді займаються *науки економіки та менеджменту*. Соціально-емоційне навчання формує навички ефективної міжособистісної взаємодії, що є невіддільною частиною професійної діяльності в різних галузях. СЕН сприяє розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє фахівцям усвідомлено керувати власними емоціями, розпізнавати почуття інших та адаптувати комунікацію до різних соціальних ситуацій. У педагогічній сфері СЕН допомагає

вчителям налагоджувати ефективну взаємодію з учнями, колегами та адміністрацією, а також сприяє розвитку емпатії, стресостійкості та навичок конфліктології. У сфері управління та бізнесу СЕН розвиває лідерські якості, покращує командну співпрацю та підвищує ефективність комунікативної компетентності. Оскільки емоційний інтелект є важливим чинником комунікативної компетентності, доцільно детальніше розглянути його емоційний компонент. До цього компоненту належать такі якості особистості, як чуйність, емпатія, чутливість, здатність розпізнавати емоції інших людей та адекватно реагувати на результати спілкування, про що свідчать дослідження М. М. Заброцького, Т. Е. Наливайко, Е. Л. Носенко, Е. Торндайка та Р. Стернберга [2]. Також, варто зазначити, що ключову роль у формуванні комунікативної компетентності відіграють особистісні риси людини, рівень інтелекту, відкритість у спілкуванні, чутливість, уважність та емоційна стійкість. Важливим аспектом є також емоційний компонент, який становить складну психологічну структуру цієї компетентності. Його розвиток безпосередньо впливає на професійне становлення, формування лідерських якостей і здатність ефективно працювати в команді, забезпечуючи гармонійну взаємодію з колегами та успішну адаптацію до змін у робочому середовищі. Загалом, впровадження СЕН у професійну підготовку забезпечує розвиток навичок, що допомагають адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного ринку праці та сприяють професійному зростанню фахівців.

Отже, міждисциплінарний підхід у дослідженні СЕН відкриває нові можливості для вдосконалення освітніх практик та створення сприятливого середовища для особистісного розвитку учнів. Використання знань із різних наукових галузей дозволяє не лише глибше зрозуміти механізми формування СЕН, а й впровадити ефективні методи їх розвитку в сучасній освіті.

5. Висновки

За результатами дослідження можемо дійти висновку, що соціально-емоційні навички є актуальною новаторською ідеєю глобальної освіти. Ще з 1990-х років Університет Еморі надихнувшись працями Далай-лами, Даніела Голумана розробили та апробували програму

соціально-емоційного та етичного навчання, розширивши ідею попередніх авторів.

Ми розглянули низку теоретичних методів дослідження проблеми формування соціально-емоційних навичок учнівської молоді. Відповідно проаналізувавши педагогічну, психологічну, соціологічну і тд. літератури можемо зробити висновок, що впровадження СЕН в систему освіти сприяє розвитку критичного мислення, яке необхідні для ефективної взаємодії, саморегуляції та адаптації до соціальних викликів та відповідальності. Зокрема, здатність до емоційного самоконтролю, емпатії, а також ефективна комунікація є важливими для формування компетентної особистості, що успішно інтегрується в суспільство та підтримує стабільні міжособистісні зв'язки.

Обґрунтовано важливість інтеграції СЕН в освітні програми, зокрема в рамках концепції «Нова українська школа» та застосовуючи принципи соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), такий підхід включає актуальні потреби освітніх реформ. СЕЕН дозволяє розширити сферу компетенцій, а саме програма акцентує на формування уваги, етичного компонента, співпереживання.

Досягнення поставленої мети має включити методологічний та навчальний компонент враховуючи міждисциплінарний характер СЕН, що забезпечить гармонійний розвиток учнівської молоді в сучасному освітньому середовищі.

У процесі дослідження з'ясовано та обґрунтовано, що ключову роль у процесі формування СЕН відіграють як індивідуальні, так і соціальні фактори. Наприклад, до особистісних чинників віднесено рівень емоційної свідомості та здатність до саморегуляції, в той час, як колективні чинники, такі як сімейне середовище, культурні та соціальні норми, взаємодія з однолітками та вчителями, значною мірою визначають рівень розвитку соціальних навичок учнів. Психологічні аспекти, включаючи теорії емоційного інтелекту та емпатії, співпереживання, підтверджують, що формування соціально-емоційних компетентностей є безпосередньо пов'язаним із розвитком здатності до усвідомлення та регулювання власних емоцій, а також здатності до сприйняття емоцій інших людей.

Щодо процесу інтеграції СЕН у навчальні програми було з'ясовано низку організаційних та педагогічних потреб, а саме підготовка

педагогів має включати практичні навички та ефективне впровадження СЕН, а не лише його теоретична частина. Важливим кроком є розробка спеціальних навчальних матеріалів, програм та вправ, що сприятимуть ефективному засвоєнню педагогами основ СЕН і як наслідок отримання позитивних результатів формування соціально-емоційних навичок в учнів.

Аналіз структурно-функціональної моделі формування соціально-емоційних навичок учнів дозволив виявити основні етапи та компоненти цього процесу. Структура соціально-емоційного та етичного навчання базується на трьох рівнях та трьох вимірах розуміння, тобто формування СЕЕН базується на особистісному, соціальному та системному рівнях, а відбувається через усвідомлення, співпереживання та залученість. Таким чином програма СЕЕН впливає на всі сфери життя як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Впровадження СЕЕН відбувається на педагогічній моделі, яка містить чотири компоненти: критичне мислення, рефлексивні практики, науковий погляд та педагогіка активного слухання. Враховуючи дану структурно-функціональну модель СЕЕН можна очікувати позитивних результатів розвитку та формуванні соціально-емоційних навичок учнів.

На основі проведеного дослідження були розроблені практичні рекомендації для освітян та соціальних працівників щодо впровадження СЕН у навчальний процес. Рекомендується створення освітніх програм, що включають елементи емоційного інтелекту та соціальної взаємодії, використання інтерактивних методів навчання, спрямованих на розвиток емпатії та співчуття серед учнів, а також створення середовища, яке заохочує до відкритої та конструктивної комунікації. Крім того, для соціальних працівників рекомендується використання методів СЕН для підтримки вразливих груп населення та розвитку професійних навичок у сфері стресостійкості, лідерства та командної роботи.

Отже, інтеграція СЕН у навчальний процес є необхідним кроком для підготовки учнів до успішної адаптації в сучасному соціумі та сприятиме формуванню здорового суспільства. Створення відповідних організаційних умов, використання інноваційних педагогічних підходів і рекомендацій щодо практичного застосування СЕН є важливими для забезпечення розвитку соціально-емоційних компетентностей учнів.

Список літератури:

1. Advancing Social and Emotional Learning – CASEL. *CASEL*. URL: <https://casel.org/> (дата звернення: 15.02.2025).
2. Буркало Н. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний журнал*. 2019. Т. 5, № 7. С. 34–49. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.7.3> (дата звернення: 16.02.2025).
3. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕ-навчання / за заг. ред. О. Елькіна та ін. Харків : Дім реклами, 2019. 60 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/07/07/CEE-PRINT.pdf> (дата звернення: 08.02.2025).
4. Елькін О. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1(10). С. 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654) (дата звернення: 09.02.2025).
5. Ключові результати Міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023) для України. sqe.gov.ua. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Klyuchovi-rezultati-iz-DoSEN-dlya-Ukraini.pdf> (дата звернення: 13.02.2025).
6. Вступ до психології. LibreTexts – Ukrayinska. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org> (дата звернення: 08.02.2025).
7. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2(7). С. 42–50. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robita_soc_osvita/2021_2/7.pdf (дата звернення: 07.02.2025).
8. Матвієнко О., Химич М. Соціально-емоційне навчання як засіб створення безпечного освітнього простору. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 1, № 7 (2). С. 75–84. DOI: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7\(2\)/1.2024.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/1.2024.08) (дата звернення: 09.02.2025).
9. Нейронаука та навчання через гру: огляд доказів : звіт за результатами дослідж. / К. Лю та ін. Данія : The LEGO Foundation, 2017. 27 с. URL: https://inee.org/sites/default/files/resources/neuroscience-review_web_ukrainian_0.pdf (дата звернення: 15.02.2025).
10. Панченко В. Соціально-емоційне навчання як сучасна педагогічна парадигма у вищій освіті. *Теорія і методика професійної освіти*. 2023. Т. 2, № 56. С. 91–94. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/19.pdf (дата звернення: 09.02.2025).
11. Соціально-емоційне та етичне навчання. *EdCamp Ukraine*. URL: https://www.edcamp.ua/seelukraine/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.02.2025).
12. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/2020/12/07/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuje/> (дата звернення: 10.02.2025).

References:

1. Advancing social and emotional learning – CASEL. Available at: <https://casel.org/> (accessed February 15, 2025).
2. Burkalov, N. (2019). Psykholinhvystychnyi kod saytiv novyn [Psychological features of emotional intelligence]. *Psykholinhvystyka – Psychological journal*, 5(7), 34–49. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.7.3> (accessed February 16, 2025).
3. El'kin, O., et al. (Eds.). (2019). Vybrani materialy mizhnarodnoi prohramy z formuvannia m'iakykh navychok SEE-navchannia [Selected materials of the international programme on soft skills development in SEE education]. Kharkiv: Dim reklamy. Available at: <https://67450635.indd> (accessed February 8, 2025).
4. El'kin, O. (2023). Sotsial'no-emotsiine navchannia yak zatrebuvana praktyka formuvannia m'iakykh navychok uchnivstva: suchasni vyklyky ta dosvid Ukrainy [Socio-emotional learning as a demanded practice of forming soft skills of apprenticeship: current challenges and experience of Ukraine]. *Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita – Social work and social education*, 1(10), 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654) (accessed February 9, 2025).
5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2024). Kliuchovi rezultaty Mizhnarodnogo doslidzhenia sotsial'no-emotsiinykh navychok (DoSEN-2023) dlia Ukrainy [Key findings of the International Study of Social and Emotional Skills (ISES-2023) for Ukraine]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Available at: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Klyuchovi-rezultaty-iz-DoSEN-dlya-Ukraini.pdf> (accessed February 13, 2025).
6. LibreTexts. (2022, October 29).). Vstup do psykholohii [Introduction to psychology]. *LibreTexts – Ukrayinska*. Available at: <https://ukrayinska.libretexts.org/> (accessed February 8, 2025).
7. Kochubey, T., & Tkachuk, Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv [Social soft skills in the system of competences of future social workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 2(7), 42–50. Available at: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/7.pdf (accessed February 7, 2025).
8. Matvienko, O., & Khymych, M. (2024). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zasib stvorennia bezpechnoho osvitnoho prostoru [Social and emotional learning as a means of creating a safe educational space]. *Osvitnio-naukovyi prostir – Educational and scientific space*, 1(7), 75–84. DOI: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7\(2\)/1.2024.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/1.2024.08) (accessed February 9, 2025).
9. Li, K., et al. (2017). Neuronauka ta navchannia cherez hru: ohliad dozhiviv [Neuroscience and learning through play: a review of the evidence : a report on the results of the study]. *The LEGO Foundation*. Available at: https://inee.org/sites/default/files/resources/neuroscience-review_web_ukrainian_0.pdf (accessed February 15, 2025).
10. Panchenko, V. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia yak suchasna pedahohichna paradyhma u vyshchii osviti [Socio-emotional learning as a modern

pedagogical paradigm in higher education]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity – Theory and methods of vocational education*, 2(56), 91–94. Available at: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/19.pdf (accessed February 9, 2025).

11. EdCamp Ukraine (2023, November 8). Sotsialno-emotsiine ta etychnye navchannia [Social-emotional and ethical learning]. *EdCamp Ukraine*. Available at: https://www.edcamp.ua/seelukraine/?utm_source=chatgpt.com (accessed February 13, 2025).

12. Nova ukrainska shkola. (2020, December 7). Shcho take prohrama sotsial'no-emotsiinoho ta etychnykh navchannia i yak vona pratsiuie [What is a social-emotional and ethical learning programme and how does it work]. *Nova ukrainska shkola – New Ukrainian school*. Available at: <https://nus.org.ua/2020/12/07/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannia-i-yak-vona-pratsyuye/> (accessed February 10, 2025).